

ven, att af denna styrka hvarje natt ett par hundra man var kallad under vapen för att patrullera i bygden kring Tanger, förmodligen som svenska talesättet har det: »till förekommande af all säkerhet»; åtminstone föreföll de mig temligen rövvarlika, dessa halfnakna figurer i trasiga burnuser, som jag såg öfverallt på fältena vid byarna i trakten omkring Tanger, och som man sade mig vara soldater. Dessutom lär sultanen inne i landet ha en värfvad armé af negrer. I nödfall är slutligen hvarje maroccan förbunden till krigstjenst.

Vi följde först ett stycke af hafsstranden, medan sanden där var fuktig af vågorna och derigenom mera fast. Till höger hade vi fortsättningen af de höjder, på hvilka Tanger ligger. Snart sade vi dock farväl åt den hvitglänsande staden och svängde af till höger inåt landet. Först gick det en stund mellan träd- och vingårdar, inhägnade af de vanliga höga rörhäckarna; men snart öppnade sig trakten. Stora men vårdslöst skötta åkerfält betäckte en vidsträckt rymd af låga kullar och åsar, omvexlande med slättsträckningar. Till venster reste sig bergskedjor, baksidan af samma längs kusten gående bergsträcka, som vi dagen förut sett från sundet. Bergena var öfverallt klädda med täta, lifligt gröna mattor af palmettobuskar, och äfven nere på den slätare marken betäckte denna buskart stora sträckor, ibland skjutande envist upp till och med midt på åkerfältena. Här och där, på någon kulle, såg man en by af låga, usla rörkojor. Var byn usel, så var den deremot alltid omgifven af en desto yppigare växtlighet af fruktträn och vinrankor, samt omgärdad af cactus- och aloë- och rörhäckar. Dessa byar här närmast Tanger, sade man mig, var för det mesta bebodda af de ofvan omnämnda, med jord afönta soldaterna. — Åtskilligt landtbruksarbete pågick på fältena. På somliga var man sysselsatt att med ett slags skärer afhugga de mogna maisaxena, på andra brukades och uppbröts jorden med hackor, förmodligen för att bereda den till höstsådd. Det tycks egentligen vara kvinnorna, som här får göra allt arbete, ej blott inom hus, utan äfven vid jordbruket. Vid hvarje fält såg man en eller par trahankar af vildt utseende och med den långa bössan på axeln, stå och se på, under det att en svärm kvinnor förrättade skör-

den eller hackningen. Under sådana förhållanden kommer månggiftet väl till pass. När en jordbrukare här gifter sig, är det detsamma som att han tar sig en ny dagsverkare. »Las mujeres trabajan muy bien, muy bien en este país» (qvinorna arbetar mycket bra, mycket bra här i landet) upprepade vår vän Hamet otaliga gånger och med samma förnöjelse som en småländning hos oss skulle talat om smålandsoxarnas förträfflighet såsom dragare. De såg obeskrifligt förtryckta ut, dessa arma qvinnor. Deras dräkt var på en gång den mest obehväma jag kan föreställa mig för den, som skall arbeta ute på fältet, och derjemte utan allt tvifvel, den fulaste man kunnat påhitta, bestående näml. af lösa, hvita skynten, smutsiga och trasiga, svepta kring kropp och hufvud och flaxande i blåsten. Stundom fick man se på den krökta ryggen af en sådan stackars arbeterska framtitta ett mörkt aldra som sötaste barnhufvud. En annan gång såg man icke annat af det lilla kräket än ett par små ben eller en arm, som slank fram ur trasorna. Modern slår ett af de skynten, hvori hon sjelf är klädd, ett hvarf om kroppen på ungen, och så får den hänga på hennes rygg. Ehuru jag såg en mängd barn i denna obehväma ställning, hörde jag aldrig något, som skrek. Mödrarnes tålmod tycks meddela sig åt barnena.

Ju mera vägen eller gångstigen, hvarpå vi red, framgick, dessmera aftog odling och befolkning. Snart syntes endast här och där en herdekoja. Hornboskapen, som förut talrikt betat på de nyskördade maisfältena, syntes ej mera till, utan endast en och annan flock getter, som sökte sin föda i palmettosnärena, hvilka nu betäckte både kullar och slätt. Vackert var att se, där någon flodbädd framgick, ty den var då så öfverfull af blommande oleanderbuskar, att den — utan poetisk öfverdrift — slingrade som ett blomsterband genom den gröna palmettomattan. Det förundrade mig, att finna dessa buskar blommande denna årstid; ty i Spanien blommar oleandern endast om våren, efter vinterregnet. Här, där det faller regn äfven på andra tider af året, blommar den förmodligen om igen. Det mesta regnet faller under två à tre vintermånader; men ehuru denna regntid ännu icke börjat, såg fältena, rundtom där vi red fram, tillräckligt fuktade ut. Under ingen del af året saknas här ne-

derbörd helt och hållet. Må man besinna hvad denna naturförmån innebär i detta klimat! Man kan derföre knappt tänka sig två länder, mera olika än dessa på ömse sidor om Gibraltarsundet, och detta oakadt, på långt håll sedd, hela landets allmänna teckning, bergskedjornas former etc. tycks lika på den ena som på den andra stranden. Men när man kommer närmare — hur olika! Spanien öfverallt gult och rödt, genomtorrt och förbrändt, utom på de konstvattnade fläckarna; Marocco deremot klargrönt, betäckt från kammarna af bergena ända ned i dalarnas bottnar af buskskogar eller åtminstone af dvärgpalmens bladgräs; och hvarhelst odlingen brytt sig om marken, tvenne skördar om året utan konstvattning! Förklaringen af olikheten ligger i det enda ordet: regn! Hvad skulle det ej kunna bli af detta land med dess fruktbara, stenfria och lätt odlade jord under Afrikas sol och med tillräckligt regn — om det beboddes af ett annat folk? Det är ett eget öde, som hvilat öfver denna del af jorden. Till och med i gamla tider, då Afrikas medelhafskust var Roms kornbod och odlad som en trädgård, till och med då ville det aldrig lyckas att riktigt civilisera Mauritanien, och liksom det då var den minst högt odlade delen, så är det nu den mest förvildade af hela denna fruktbara kust. — Maroccos bergskedjor och höjdsträckningar är de sista spåren af Atlaskedjan, och denna tycks ega den förmåga, som Spaniens berg saknar, näml. att samla regnmoln. — Hvad kan orsaken vara härtill? — »Skogarnas uthuggning i Spaniens bergstrakter», skulle förmodligen en af våra skogsifrare straxt utropa. — Må vara! Men äfven de maroccanska bergena, så långt jag sett dem, är skoglösa, d. v. s. de är visserligen beväxta med täta snår af två å tre alnars höga buskar; men af fullvuxna träd, såg jag endast här och där en dunge. Man gör också här allt hvad man kan för att göra bergena lika kala som de spanska. Man fäller till ved och virke allt hvad huggas kan, och när slutligen endast dvärgpalm återstår, så afhugger man denna och bränner svedjeland med dess torra ris. Men lemnas ett sålunda förödt berg i fred några år, så är det genom den tropiskt outtröttliga växtligheten snart åter betäckt af buskskog. I Spanien deremot, sedan skogen en gång var uthuggen

(om den någonsin funnits?) förblef bergena nakna, och de skall förmodligen så förbli till domedag. Saken är, att i Marocco regnar det, i Spanien regnar det icke. Regnet är således troligen orsaken till och ej verkan af skogen. I hvad meteorologiska förhållanden regnets egen orsak sedan måste sökas, vågar jag ej afgöra.

Småningom försvann t. o. m. herdekojorna. Landet var fullkomligt folktomt, och gångstigen, som vi red på, framslingrade genom en grön ödemark. Bäst vi red, fick vi höra ett qvidande läte i palmettogräset vid sidan af stigen. Det var en stackars vandrare på väg från Tetuan till Tanger, hvilken kraftlös af svält fallit här i ödemarken, och som, om vi ej kommit, helt enkelt skulle svultit ihjäl. Stackarn fick ett stort bröd ur vår matsäck, och det är åtminstone att hoppas, att han blef räddad. — Vår eskorterande capitano, som hittills haft bössan instucken i det röda yllefodralet och detta dessutom tillknutet, löste nu upp bandet och drog upp fodralet ett stycke, så att låset var blottadt. När jag såg denna hans åtgärd, kände jag efter om min revolver satt väl tillhands. Längre fram kom vi upp i en bergstrakt. Då tog han af fodralet helt och hållet och såg efter fångkrutet. När vi kommit öfver bergskedjan, satte han på fodralet igen, men behöll låset blottadt, och först när han fick se Tetuan, drog han ner fodralet helt och hållet och knöt till det under kolfven!

Sedan vägen fortgått ännu ett par timmar öfver ett i det hela taget slätt land, reste sig framför oss en bergstrakt. Det var samma kustberg, som vi hela dagen haft på venster hand. De gjorde nu vinkel åt söder. Maroccos medelhafskust följer också, som bekant, denna kustbergskedjans manöver, gör vinkel vid Ceutas udde och fortgår sedermera rätt söderut. Hela denna kustbergsträcka är för öfrigt blott de sista qvistarna af lilla Atlas' yttersta gren. — Högst på bergena bland grönskan visade oss Hamet en hvit byggnad »Dar-l-baida», sade han, och öfversatte det med »Casa blanca» (hvita huset). Dit upp skulle vi, sade han, och där skulle vi äntligen rasta något. Marken började nu att höja sig, och stigen framgick genom en den pittoreskaste och mest välsignade ödemark, man kan föreställa sig.

Vi genomred formliga skogsdungar af olivträd, som växte vildt; dessemellan hade man snår af svartgröna aldurosbuskar, af hvilkas små röda bär man äfven gör olja, fastän en sämre, blott till förbränning brukbar; ofantliga fikonträd öfverflödade, och lundar af kork- och andra sydliga eksorter sågs på bergsidorna, genom sin mörkare grönska, lätta att urskijsa från de mera gröngröna olivgrupperna; öfverallt framstack oleandern sina blommande qvistar bland all denna skiftande grönska; här och där växte vinrankan vildt, och den hade då vanligen öfverslingrat något helt stort träd, och som rankans löf börjat gulna och rodna, så stack den af mot trädets grönska, så att ögat kunde följa med alla dess slingrande guirlander mellan trädets grenar och ända upp i toppen. — Slutligen bar det af mycket brant uppåt, och efter en stund nådde vi Dar-l-baida. Detta var en sluten fyrkant af hvita murar utan annan ingång än genom ett fast porthvalf, försedt med en jernbeslagen ekport. Inkommen befann man sig på en temligen stor, fyrkantig, stenlagd gård, omgifven af lider eller skjul med stenlagda golf. Dessa skjul var afsedda dels till stall, dels till »rum för resande» — jag bör tillägga »omöblerade». Utåt visade huset eller fästet blott murar utan fönster samt den omtalade fasta porten. Sådana Dar-l-baidas finns där och hvar vid vägarna här i Marocco. I den, där vi nu befann oss, var inlagd en garnison af fyra morer och sex judar, hvilken om natten höll vakt. I alla sådana fästen vid vägarna utgörs alltid garnisonen till hälften af morer och till hälften af judar. Förhållandet är betecknande. Denna garnisonstjänst kan visserligen vara en pålaga; men vapenskyldigheten utesluter dock möjligheten af ett medeltids-europeiskt förakt. — Ingen fick fara förbi denna Dar-l-baida efter kl. 4 e. m., utan var då skyldig att stanna här öfver natten. Orsaken till denna föreskrift är, att den, som ej hunnit Dar-l-baida före kl. 4 e. m. ej anses kunna hinna fram hvarken till Tetuan eller till Tanger före solnedgången, och att vara ute och resa senare anses liktydigt med att bli röfvad. Den, som ej aktar på sitt eget bästa, tvingas derföre dertill genom denna föreskrift. Vakten i Dar-l-baida eger rättighet att uppbära en liten afgift af hvar och en, som sålunda öfvernattar

där, och denna afgift utgör dess aflöning. — Denna trakt är också liksom enkom inrättad för röfvare. Bergena är nämligen öfverallt betäckta af nästan ogenomträngligt täta snår af buskar, två, högst tre alnar höga — således alldeles lagom höga för att dölja den lurande eller flyende röfvaren; men på samma gång tillräckligt låga för att, blott han reser sig upp eller stiger upp på en sten, tillåta honom att på långt håll se sitt rof. På somliga ställen hade man bränt upp skogen på ömse sidor om stigen: *»för att förbättra vägen»*, sade Hamet; ett uttryck, som vi länge funderade på, innan vi kunde förstå dess mening. Till sist erinrade jag mig, att jag på Sicilien sett något dylikt. Det var i vissa trakter påbudet, att alla rör och busksnår skulle vara afröjda 30 alnar på ömse sidor om vägen — för säkerhetens skull! — Trötta, som vi var af redan 6 1/2 timmars oupphörlig ridt, kastade vi oss utan krus ner på marken utanför fästningen, och matsäcken anfölls med en ifver, värdig ett bättre föremål än hårdkokta ägg och torrt bröd, det enda Hamet, hvilken med mycket sjelfförtroende åtagit sig matsäcksdepartementet, hade tagit med. När vi förebrädde honom matsäckens dåliga beskaffenhet ryckte han blott på axlarna med en uppsyn, som uttryckte ömkan öfver vår dåliga smak, hvarpå han tog och slukade ett par af de stenhårda äggena. Desserten köptes på stället och bestod af några fikon samt en del skalad cactusfrukt, som Hamet bar till oss i ett trätråg. Ehuru sålunda mindre treffligt serverad, var dock cactusfrukten sjelf alldeles förträfflig, saftig och smältande i munnen, samt, ehuru söt, likväl fri från den något äckliga bismak, som denna fruktsort alltid har i Spanien. Vår tyrann Hamet jagade oss upp efter en knapp timmas hvila. Vi sökte göra invändningar; men han såg så förvånad ut, att vi tyckte det vara synd om honom, och för att göra honom till viljes halade oss upp i våra sadlar. — Från hvita huset gick det ännu uppåt ett stycke. Slutligen kulminerade vägen mellan två bergstoppar. Ifrån detta högpas öfversåg man hela det land, vi på förmiddagen genomfarit, och borta vid horisonten kunde man skönja sundet, där det går in till Tanger. — Just som vi började nedstiga på andra sidan passet, mötte vi en karavan, bestående af elfva lastade kameler

jemte deras pådrifvare. Vi hade nu framför och under oss en med buskmattor samt dungar af större träd betäckt, vildt brunten bergstrakt. Längre fram på höger hand reste sig ansenliga, nakna, alplika toppar och kammar. Den högsta kallades Ebn-i-Hassán. Dessa väldiga, af lätta moln omsimmade bergmassor stupade brant ner i den stora dalen under oss, hvilken smalnande förlängde sig långt bort åt vester*). Där längst bort på sluttningen af de bergåsar, som bildade dalens venstra (norra) sida, glänste i solskenet en stor snövit fläck, och bortom denna en blå strimma, hvilken genom sin mörkare färg skilde sig från himlen — det var Tetuan och Medelhafvet. Denna utsigt från bergpasset ofvanför Dar-l-Baida var en af de präktigaste jag sett i något land. Efter ett par timmars ridt utför bergena kom vi ner i dalen, och nu började landet åter att bli bebodt. Här och där syntes en by af rörkojor med sitt bihang af lammiga trädgårdar. Dessa byar var ej uteslutande bebodda af soldater, såsom de vid Tanger, sade man, men i hvar by fanns dock några soldater, hvilka hade sina jordlotter. Den långa, ända fram mot hafvet gående dalen, på hvars botten vi nu färdades, hade alltmera sänkt sig, så att vi lägesedan förlorat Tetuan ur sigte, bortskymdt som det var af mindre, mellanliggande höjder; men nu stod en af dessa höjder — en tvärrås, som sköt in i dalen från bergena på venstra sidan — tvärt framför oss, som om den ville stänga dalen och hindra oss att komma längre. Stigen klättrade dock öfver hindret. Just som vi nådde kammen af åsen, blänkte på nytt fram det hvita Tetuan, liggande på en bergsluttning midt emot oss och nu skiljdt från oss endast af en dal om ungefär $\frac{1}{4}$ svensk mils bredd. Taflan var grann: till höger de molnkransade brådbranta Atlasfjellarna; vid deras fot den genomgröna dalen, — Tetuans huerta, — vattnad af två slingrande floder, strödd med små hvita byggnader

*) Detta är dalen *Vad-Ras*, hvilken längs efter genomskärs af floden *Gelú* med dess biflod *Buceja*, och det var i denna dal, vid dessa floder och uppåt dessa, med taggiga buskskogar beväxta sluttningar och branter, som spaniorerna ntkämpade den sista stora och afgörande bataljen den 23:dje Mars d. å. (1860) mot morerna. Spaniorerna kallar också den ofvannämnda armen af Lilla Atlas: *Sierra de Gualdrás* (d. v. s. *Wad-l-Ras*).

och i fonden begränsad af Medelhafvet; till venster dalens norra gränsberg, uppstigande i afsatser likt en stor, oregelbunden trappa; på den sista afsatsen, som bergsidan gör, inman den stiger ned i dalen, sjelfva staden Tetuan, och på trappsteget derofvan dess kastell; från kastellet, — stadens hufvud — en hvit ringmur hängande utför branten och sedan fortlöpande kring staden, lik den hvita, smala haiken, som moren lindar om hjessan och nacken och derifrån ner kring axlar, armar och lif; allt, både kastell, mur och stad bländande hvitt som en snödrifva på den brannröda bergsluttningen.

Vi började nu möta mycket landtfolk, som till fots eller ridande på åsnor kom från staden, där de förmodligen varit inne på förtjenst och nu på qvällen återvände till byarna i bergena. Bland alla vi mötte såg jag ingen karl, som ej hade något vapen, antingen och vanligast en lång morisk bössa på axeln, eller åtminstone en ofantlig pistol eller lång sabellik dolk framskymtande under burnusen. Det, som roade mig, var att se deras musulmanska stolthet. Utan tvifvel måtte två främlingar i europeiska dräkter varit någonting för dem ovanligt att se. Icke dess mindre gick de oss förbi med en föraktfull uppsyn, som om de ej vårdat sig om att ens se på ett par kristna hundar; och icke en enda bland alla dem vi mötte, hvarken karl eller kvinna, såg jag vända på hufvudet, för att se sig tillbaks sedan de gått oss förbi. — Vi red na öfver en liten öppen grässlätt. Bäst vi ingenting anade, kom vår moriska capitano, som hade demnat sig ett stycke efter, plötsligt farande efter oss likt en rasande, i vildt sträck, med haiken fladdrande efter sig som en lång fana, svängande den långa bössan öfver hufvudet som en fans och upphäfvande underliga, ohyggliga läten. Just som vi nästan trodde, att han ämnade rida öfver oss, tvärstannade han, sättande hästen på häsarna, och lade an med bössan på oss. Derefter svängde han om hästen på bakfötterna, och for af bort igen ett stycke med fall fart. Derefter vände han åter och kom tillbaks till oss i skridt, med en uppsyn, som nästan liknade ett småleende; men som förmodligen var det hjertligaste skratt, till hvilket hans långa mörkbruna ansigte kunde klarna. Måhända skulle vi blifvit litet betänksamma vid hans [anlopp, om ej vi

sett på den, mysande Hamet, att någon tillställning vore å färde. Han förklarade oss också nu saken och sade, att el capitano hade af artighet velat visa, hur ett anfall af moriskt kavalleri går till. Vi bad honom naturligtvis aflägga våra tacksägelser.

Vi hade nu öfverskridit slätten, och efter att en stund ha ridit uppåt mellan trädgårdar, omhägnade af rörhäckar, och der-efter ett stycke längs foten af en cactusbehängd klippbrant, på hvars öfre rand stadsmuren stod, svängde vi af åt venster omkring en klippa och befann oss vid stadens port. Denna bestod af ett ofantligt hästskohvalf i stadsmuren. Efter åtskilligt sam- språk på arabiska mellan »den klufna läppen» och vakten vid porten släpptes vi in, och i det nu inbrytande halfmörkret bar det af genom trånga gator. Solen hade nu gått ner; men ännu fortfor muezzinen på toppen af stora mezquitans minaret att ropa de rättrogna till bön. Vi hörde hans dystra stämma öf- ver oss i dunklet, då vi red förbi foten af tornet. Slutligen nådde vi ett större torg. Här mötte en ytterligare stadspört. Det var pörten till judarnas stad, ett med särskild mur om- hägnadt kvarter, och hvilket endast genom denna port får ha förbindelse med moreernas stad. I moreernas stad var det redan tomt på gatorna och tyst, men här inne, i det näriga Israel, hvimlade det af kaftaner och burnuser, och osande lampor upp- lyste rader af ännu öppna bodar. Ändtligen nådde vi juden Nahums hus. Denna hedersman plägade näml. herbergera re- sande, — mot skäligen vedergällning förstås. Efter ett par på- bultningar öppnades den jernbeslagna dörren, och genom en låg port, så låg, att vi måste kröka oss, och genom en smal mörk gång fördes vi in på den inre gården, hvilken var liten och fyr- kantig och omgifven af den vanliga hvalftäckta, pelarburna gån- gen. Från denna ledde en trappa upp till ett öfre galleri, ty huset hade två våningar. Från galleriet ledde ett litet hästsko- hvalf in till ett långt och smalt rum, där vi inqvarterades. Detta rum fick allt sitt ljus från gården genom ingångshvalfvet eller dörren; ty man kunde ej räkna en liten gallerglugg midt emot, genom hvilken man blott kunde i ordets egentliga bemärkelse kasta ett öga utåt gatan. I hvardera ändan af rummet var en säng; under gluggen och midt emot ingången stod en flätad

halmsoffa och framför denna ett vanligt bord. Ett par halmstolar fulländade möbleringen, hvilken, som man ser, i det närmaste liknade den spanska. Den var också något europeiserad; ty i ett äkta moriskt rum utgöres både soffan och sängarna af murade tegelstensafsatsér längs väggarna, på hvilka man sedan lägger kuddar, och på dessa kuddar ligger man eller sitter man med under sig korslagda ben.

Ehuru genomtrötta efter 11 1/2 timmars ridt, skyndade vi dock ut att ännu denna afton lemna våra rekommendationsbref till engelska vicekonsuln, Drummond Hay; ty som vi ej skulle stanna mer än ett par dagar i denna nya verld, ville vi ej förlora någon tid. Konsuln bebodde ett äkta österländskt hus med pelargård, hästskohvalf, målade i brokiga färger, och golf af azulejos. Möblerna införde dock lyckligt ett engelskt element af komfort i boningens pittoreska moriska typ. Konsuln sjelf var en hygglig, elegant och ännu helt ung man, äkta engelsman till klädsel och utseende. Vi hade mycken nytta af hans välvilliga biträde, utan hvilket vi säkert ej fått se hälften så mycket, som vi nu fick, under den korta tid vi vistades i Tetuan.

Vid hemkomsten till vår vän Nahums hus fann vi anrättad den middagsmåltid, hvilken vi genast vid ankomsten beställt. Vi hade näml. fullkomligt smält äggena och cactusfrukterna från Dar-I-baida och hade nu en matlust som vargar i Atlasklyftorna. Också hade vi nära nog gjutit tårar af glädje, då vi kände, att maten ej smakade olja, utan att den var tillagad med — — smör! Skratta den, som skratta vill; men när man varit hungrig två à tre gånger om dagen i två månaders tid och aldrig kunnat äta sig ordentligt mätt en enda gång under hela denna tid för härsken oljesmaks skull, så får detta simpla prosaiska ord: *smör* en klang som trots *ambrosia!* Frågar man, hvarför här finns smör, då det ej fanns sådant i Spanien, så är svaret: emedan här finns gräs, och emedan man derföre här kan ha hornboskap. I de flesta trakter af Spanien åter kan man ej hålla andra husdjur än åsnor, emedan dessa kan umbära gräs och lefva af halm. Frågas sedan: hvarför Marocco har gräs, så blir svaret den ofta omnämnda trollformeln i södern: här faller regn! — Middagen bestod af soppa, ett stycke stekt oxkött samt

en rätt, som liknade den svenska rätten »kåldolmar» endast att det här ej var kålblad, som var lindade om köttfärsen, utan i stället stora lökar, som var fyllda med densamma. Brödet var af tre slag. Den första sorten, små runda bullar af hvitt bröd, kallades af vår tolk: *pan de moros* (moreernas bröd); den andra sorten, i större aflånga bröd och mörkare till färgen, kallade han *pan de judíos* (judarnas bröd); den tredje sorten var — tänk bara — knäckebröd! Detta var dock ej som det svenska bakadt af råg, utan af hvete i hvita tunna utkrusade kakor. Jag såg dagen derpå, hur man på gården lagade till sådant bröd. En person knådade degen hårdt i ett tråg. En annan bredde den sålunda beredda degen ut till kakor. Detta skedde medelst en kaffe, och han nyttjade dervid gårdens stengolf till bagarbord. En tredje krusade kakorna med ett slags sporre. Sedan skickades kakorna till »bagarens ugn», sade Nahum, för att gräddas. Äfven de öfriga brödsorterna bakas färdiga till bullar hemma; men dessa skickas sedan till gräddning i »bagarens ugn», sade han.

Dagen derpå gaf vi oss naturligtvis genast ut på vandring i staden, företrädda af Hamet. Först genomgicks judarnas stad. Fordom bebodde judarna två skilda kvarter eller stadsdelar här i Tetuan; men en vacker dag kom det en skrivelse från Sultanen i Fez, innehållande, att han tyckte, att det vore lämpligare, att alla judar i Tetuan bodde i ett kvarter tillsammans. Genast nedrefs utan förskoning den ena af judarnas stadsdelar, och de husvillan anvisades att bäst de gitte bygga sig nya boningar utmed det andra judekvarteret. En sådan behandling är visserligen höjden af förtryck; men ingenting här i världen galler annat än *jemförelsevis*, och juden här känner förtrycket mycket mindre än man skulle föreställa sig. Saken är, att de rättrogna sjelfva ej har det så fasligt mycket bättre. Se här ett exempel: den sista kaiden (ståthållaren) i Tetuan lär varit en särdeles duglig karl och hållit en, efter landets förhållanden, utmärkt ordning under sin långa styrelse. Såsom bevis på den utmärkta ordning, som den tiden herrskade här, berättade man mig, att man då t. o. m. kunde våga att stanna *öfver natten* ute i sina landthus på huertan utanför Tetuan! Olyckligt nog för honom

sjelf, hade han dock under sin styrelsetid samlat en betydlig förmögenhet genom att såsom tidsfördrif mellan regeringsbestyrena, drifva handel med jern. En dag kom derföre en skrivelse från Sultanen, att kaiden skulle inställa sig i Fez. Ditkommen, kastades han utan förhör i fängelse, hvarefter all hans egendom indrogs; och där sitter han ännu i fängelse. Ingenting kan dock utrota det hos människan medfödda begäret att samla. Den nuvarande kaiden i Tetuan hade redan ifrigt gifvit sig in i samma handel med jern som hans föregångare *). Detta exempel är dock ingalunda ett enstaka undantag; ej heller är det endast embetsmännerna, som sålunda skattas å la bikupa. Ärligen händer det, att bref kommer från Sultanen till myndigheterna i någon ort, innehållande, »att till Sultanens kunskap kommit, att den eller den personen i orten lär vara mycket rik; men, då det icke är bra för någon människa att ega mer än han behöfver, hvarken mer eller mindre, så anbefalles myndigheten i orten att affordra den omnämnda personen en så eller så stor summa, hvilket är hvad han kan anses ega utöfver nöd- torftig bergning.» — Vägrar personen då att aflemna den bestämda summan, så kastas han i fängelse, och hans egodelar indras till kronan. Härmed uppnås dock ändamålet vanligen icke; emedan en hvar, som eger något i reda penningar, alltid har dessa nedgräfd på något undangömdt ställe. Han får derföre sitta i fängelse, tills han antingen dör eller uppger, hvar han har sin skatt. Bekänner han och erlägger den bestämda summan, så släpps han ut att samla sig fet på nytt till ny beskattning. — Maroccansk »inkomsttaxa!« — Detta öfver alla hvilande förtryck gör, att judarna mindre känner den del deraf, som drabbar dem. Människan är en varelse, som kan tåla allting, om hon blott ej ser något bättre.

Judarna har det dessutom i många afseenden ej så illa ställt för sig här. Inom sin stadsdel är de i religiöst afseende fullkomligt oförhindrade, får ha sina synagogor, fira sina fester och

*) Jag har sedermera hört, att äfven denna kaid blifvit afsatt och i hans ställe — den förra, gamla kaiden återinsatt! Sedan svampen var ordentligt utkramad, är den således utlagd på nytt, för att suga i sig och skall måhända ha förmånen att upplefva ännu en urkramning!

följa sina egna bruk och plägseder. Genom sin driftighet och öfverlägsenhet i bildning — moren känner t. ex. nästan aldrig annat än landets arabiska dialekt, då juden deremot utom sin hebreiska äfven i allmänhet förstår spanska — har de förstått att nästan helt och hållet bemäktiga sig all landets handel och är i allmänhet välmående, ofta rika, fastän både bland judar och morer den, som eger något, noga i det yttre undviker allt sken af rikedom, för att ej bli föremål för sultanens eller hans ståthållares plundringsåtgärder. Den vackra maroccanska häst-rasen, af arabiskt ursprung, har t. ex. af denna orsak på sednare tider blifvit nästan alldeles förstörd, emedan ingen törs ha en vacker, dyrbar häst; ty då skickar kaiden genast och begär att få den, antingen rent af till skänks eller i utbyte mot någon sin egen krake. — Allt detta gäller dock blott för de lugna tiderna, och när tillståndet här är så bra, som det kan vara. Under krig, vid tronombyten o. s. v., stiger förtrycket och förstöringarna till en nästan otrolig höjd. Vanligen lemnas då i första hand alla judequarter till plundring, och sedan — plundrar de rättrogna hvarandra inbördes. Den enda »fasta punkt utom jorden», som finns i detta kaos, är de s. k. helgedomarna. På flera ställen i landet ser man näml. grafvårdar uppbyggda öfver någon särdeles helig man. Platsen deromkring blir då en fristad, och den som hinner fly in i denna helgade krets är säker till och med för Sultanens makt. Man har exempel t. o. m. på tronpretendenter, som under en lång följd af år lefvat i en sådan helgedom, under det att Sultanen förgäfvades använde list och löften för att locka dem derifrån. Detta är den *enda* inskränkning i Sultanens makt, som finns.

Men jag återvänder till vår kringvandring i judarnas stad.

Gatorna var trånga, dock ej så trånga som i Tanger. Här var de också i allmänhet tämligen raka. Hela Tetuan tycktes i allmänhet liksom ordentligare anlagdt än Tanger. Till en viss grad *måste* gatorna här vara trånga, på det att de må bli skuggiga, hvilket här är en *conditio sine qua non*. Äfven nu på senhösten hade solen midt på dagen en så förfärlig kraft, att, då vi kom ut på någon öppnare plats, blef icke endast hettan nästan outhärdlig, utan den från väggar och stenläggning åter-

studsande solglansen nästan bländade oss, och vi näste skynda öfver sådana ställen med fornlig språngmarsch till närmaste skuggiga fläck.

Hvarje handverk hade sin gata. Bland annat vandrade vi uppför skomakarnas gata. På ömse sidor om gatan var i husväggarna anbragta små bodar eller stånd med golfvet upphöjdt ungefär sex kvarter öfver gatan. På detta golf satt med korslagda ben skomakarn och hans gesäller och sydde tofflor af gult eller rödt marroquin. Till de förnämligare tofflorna broderades lädret först med silfver- och guldtråd. Detta slags läder har alltid och ända upp till Norden i sitt namn burit med sig beviset om att vara ett ursprungligen moriskt fabrikat. Ordet *marroquin* behöfver ingen tolkning, dess ursprung är tydligt. I äldre tider kallades samma sort läder *Karduan* (t. ex. »Karduansmakargränd» i Stockholm). Ordet är en förvrängning af *Cordovan*, läder från Cordova, denna de spanska morenans hufvudstad.

De Tetuanska judarnas dräkt liknade deras bröders i Tanger: en hvit lifrock af lärft och öfver denna en blå kaftan, d. v. s. en vid långrock med kapuchong, kring lifvet sammanhållen af ett brokigt, flera hvarf om kroppen lindadt skärp. Håret var tvärklippt i pannan, och på nacken hade de en blå fez. Juden får ej bära röd fez; detta tillhör blott morena.

Äfven de judiska qvinnornas dräkt var i det närmaste likadan som den i Tanger, på några få åtskildnader när i färgernas förhållanden, samt särskildt i vikningen af de två silkesdukarna, af hvilka hufvudbonaden bildas. Om Judinnan i Tanger med rätta är berömd för sin skönhet, så är hon det med ändå mera skäl i Tetuan. Särskildt förvånades vi af deras skära hvita hy och röda kinder i detta solbrännans land. Men det kommer deraf, att qvinnan här tillbringar sitt lif inom hus och på de inre små gårdarna, dit solen aldrig intränger. På sin höjd kommer hon på närmaste skuggiga gata. Hennes älsklingsplats är i husets porthvalf åt gatan — kanske emedan hon där kan bli sedd. Genom detta hennes lif i Afrikas varma skugga utvecklas på kinden högröda rosor, som aldrig någon förbrännande solstråle får beröra.

Som jag förut nämde, kommer man från judarnas stad ut i morenas genom en port, utanför hvilken är ett större fyrkantigt torg. Detta var omgifvet af små klensmedjor och snickarverkstäder. Här tillverkades sådana där tre och en half alns långa moriska bössor, som utgör maroccanska folkets favoritvapen. Kalibern är visserligen fin; men äfven om detta tas i betraktande, så är dock bössan i förhållande till sin längd alldeles otroligt lätt. Detta kommer deraf, att godset i pipan är utomordentligt tunnt. Icke dess mindre är dessa bösspikor mycket starka, och måste nödvändigt vara det, emedan moren, för att få en lång skottvidd, inlägger i desamma en alldeles ofantlig krutladdning. Denna styrka i förening med lätthet vinnes genom tillverkningssättet. En lång, smal jernskifva uthamras för hand och vrides sedermera i spiral, kant mot kant. Sålunda formad, får den en ny glödgning till kanternas hopvällande. Slutligen slätborras pipans lopp. Pipan är således af hvad i vapenspråket kallas äkta damasch. (Namnet pekar på Damascus.) Antändningen sker medelst ett flintlås af enkel och grof, men sinnrik inrättning; dock fordras goda fingrar för att kunna spänna ett sådant lås, och en maroccansk skytt vore säkert ej god att dra »fingerkrok» med. Stockarna görs af valnöt. Jag köpte för 10 duros en sådan bössa i sjelfva smedjan där den var tillverkad. Det är också nästan endast så, man kan få köpa en bössa här; ty varan är ifrigt eftersökt, och så snart bössan lemnar smedens och stockmakarens hand, köps den af den utanför väntande bösshandlaren från Riffkusten. Utanför nästan hvarje smedja satt någon sådan bössuppköpare, en vild, brun figur, hvars hela dräkt bestod endast och allenast af en burnus, absolut ingenting annat! Det obetäckta hufvudet var glattrakadt, endast med undantag af en lång och smal hårfläta i nacken straxt bakom högra örat. Jag trodde först, att denna hårpiska helt enkelt var svansen af »räfven bakom örat»; men blef sedan upplyst om, att den är en mycket helig och nödvändig samt i koranen föreskrifven sak. När en rättrogen musulman dör, måste näml. hans själ, för att hinna till paradiset och dess vinkande houris, öfvervändra en hvälfd bro, som går i en svindlande höjd öfver helvetets bottenlösa afgrund. Som nu dessutom